

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЧАСОВИХ ДЕЦЕНТРАЦІЙ ІЗ ЗАХИСНИМИ МЕХАНІЗМАМИ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE CORRELATION OF TEMPORAL DECENTRATIONS AND PERSONAL DEFENCE MECHANISMS OF FUTURE BUSINESS MANAGERS

У науковій статті проведено теоретичне й емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку часових децентрацій із захисними механізмами особистості майбутніх менеджерів підприємницької діяльності. Проаналізовано наукову літературу з проблеми дослідження, визначено детермінанти часової децентрації в розрізі захисних механізмів. Обґрунтовано, що впродовж становлення особистості під час засвоєння знань, умінь і навичок особистість використовує захисні механізми, які визначають її дії залежно від зміщення часового центру, котрий визначає часову направленість особистості. Емпірично встановлено, що найбільш значущою в структурі часової направленості досліджуваних є орієнтація на теперішнє й такі механізми захисту, як витіснення та компенсація. Також з'ясовано, що особи юнацького віку, які орієнтовані на майбутнє, мають орієнтацію на позитивне минуле, сприймають його як отримання досвіду, що сприяє їхньому розвитку, намагаються уникати механізмів психологічного захисту, таких як витіснення та компенсація, схильні ситуаційно продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей. Студенти з часовою орієнтацією на теперішнє мають слабо розвинену потребу в плануванні цілі, схильні до частоті зміни. У контексті порушеної теми ми визначили, що саморегуляція не залежить від часової направленості особистості й захисних механізмів, проте дослідження саморегуляції та основних її ланок дало змогу встановити, що саморегуляція в досліджуваних розвинута на низькому й середньому рівнях, тому в перспективі дослідження плануємо розробити та перевірити ефективність програми підвищення цілепокладання, планування й моделювання для підвищення саморегуляції досліджуваних із низькими показниками, установленими в констатувальному дослідженні.

Ключові слова: часові децентрації, механізми психологічного захисту, юнацький вік.

In the scientific article, a theoretical and empirical study of the peculiarities of the relationship of temporal decentrations and personal defence mechanisms of future business managers is conducted. The scientific literature on the research problem has been analyzed. The determinants of temporal decentration in terms of defence mechanisms have been found. It is substantiated that during the personality formation, a person uses defence mechanisms in the acquisition of knowledge, skills and competences, which determine his/her actions depending on the shift of the temporal centre, which determines the temporal orientation of the individual. It is empirically established that the orientation to the present dominates in the structure of temporal orientation of the persons covered by the study as well as such defence mechanisms as displacement and compensation. It is also found that future-oriented adolescents are oriented towards a positive past, perceive it as experience gained, which promotes their development. They try to avoid such mechanisms of psychological defence as displacement and compensation, have a propensity for thinking through the ways they act and behave for achievement of the set goals. Students with a time-based focus on the present have a poorly developed planning need. Their goals tend to change frequently. In the context of the subject broached, we have determined that self-regulation does not depend on the temporal orientation of the individual and the defence mechanisms. However, the study of self-regulation and its main links allowed us to establish that self-regulation in the persons covered by the study is developed at a low and medium level. Therefore, we plan to develop and test the effectiveness of the program for enhancing targeting, planning and modelling to improve the self-regulation of studied persons with low indicators, as identified in the summative study, in the future.

Key words: temporal decentrations, psychological defence mechanisms, adolescence.

УДК 159.922.6

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-2.9>

Бабатіна С.І.

к.психол.н., доцент
Херсонський державний університет

Юзюк В.В.

бакалавр психології, практичний психолог

Заклад середньої освіти № 31,
м. Херсон

Постановка проблеми. Проблема часу є досить актуальною нині, адже час є невід'ємним регулятором людського життя, отже, регулятором усієї діяльності людини. Кожна діяльність не проходить без здатності поглянути на своє життя з будь-якої часової позиції, з будь-якого хронологічного моменту свого життя. Тому важливо знати, що таке «час», як він сприймається, проживається й переживається людиною, від чого він залежить. Це може допомогти людині в організації діяльності, плануванні та контролю власного хро-

нометражу й раціональному використанні часу, досягати поставлених цілей, що особистість визначає перед собою задля розвитку власної ефективності як особистості та професіонала.

У сучасних умовах життєздійснення, коли процеси особистісного та професійного становлення молодого фахівця, отримання бажаної освіти, а згодом і роботи за фахом пов'язані зі значними, часто непередбачуваними труднощами, проблема становлення життєвої перспективи та часової направленості набуває особливо гострої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням психологічного часу у вітчизняній психології займалися такі вчені, як Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, Є. Головаха, В. Ковальов, Л. Кубліцкене, О. Кронік, В. Серенкова та ін.

Психологічний час у зарубіжній психології досліджували такі науковці, як А. Бергсон, Е. Гуссерль, Е. Еріксон, Ф. Зімбардо, І. Кант, Г. Олпорт, М. Хайдегер та ін.

Сучасні дослідження українських учених у царині вивчення темпоральності особистості представлені в працях С. Бабатіної, М. Дворник, Л. Колесніченко, В. Олефіра, О. Полуніна, В. Плохих, І. Поповича, О. Сенік, Т. Титаренко, П. Удачиної, Т. Хомуленко, Л. Яковенко та ін.

Цілісне, об'єктивне сприймання й осмислення власного життєвого шляху, зокрема адекватне ставлення до майбутнього, уважається одним із найважливіших критеріїв розвитку особистості, становлення соціальної й психологічної зрілості. Проте проблема особистісного самовизначення в контексті сприймання й осмислення майбутніми менеджерами підприємницької діяльності власного життєвого шляху, формування часової направленості нині розроблена ще недостатньо. Основні теоретичні та практичні зусилля концентрувалися переважно на дослідженні й вивченні системи ставлення особистості до часу, зокрема суб'єктивної картини часу, асиметрій «індивідуального часу», механізмів психологічного захисту тощо.

Час є формою протікання всіх механічних, органічних і психічних процесів, умовою можливості руху, зміни та розвитку, будь-який процес, або просторове переміщення, або якісна зміна, виникнення чи загибель, відбувається в часі й із часом [6, с. 67].

У понятійному апараті психології час як часова форма включена в основу устрою та функціонування психологічного знання. З'ясування дослідниками значущості для людини поняття «категорія часу» дасть можливість унести вклад у побудову моделі її «образу світу». Тривалий період категорія часу розглядалася як форма існування буття й тому досліджувалася природничими науками, передусім фізикою та філософією.

Час як міра людського життя, величина саморозвитку особистості стає тією призмою, крізь яку людина бачить світ зацікавлено, проєктуючи в ньому власні плани, цінності й інтереси, прогнози та спогади, нездійснені надії й конкретні наміри.

У межах підходу психологічного дослідження особистісного часу В. Ковальов обґрунтовує три модуси його існування, а саме: об'єктивний, суб'єктивний і суб'єктивний [14; 28, с. 21]. Відомий український дослідник Є. Головаха в монографії «Психологічний час особистості»

теоретизує й наголошує, що у ХХ ст. відбулася диференціація змісту категорії «час» і сформувалися такі поняття, як фізичний час – як до будь-якого фізичного об'єкта, до людини застосовні еталони й одиниці фізичного часу, і саме в цих одиницях ми вимірюємо хронологічний вік; біологічний час – це біологічний вік – час функціонування індивіда як живого організму; соціальний час – у цьому вимірі можна прослідкувати щодо соціальної зрілості людини, про час як про простір розвитку людства; психологічний час – це динаміка ж внутрішнього світу особистості, що включає в себе цінності й ідеали людини, її життєвий досвід, почуття, думки, спонукання, що підпорядковані особливим часовим відносинам. Психологічний час є найважливішим для людини як суб'єкта життєдіяльності. У житті людини час представлений його модусами – минулим, теперішнім, майбутнім [7, с. 78].

Темпоральність людини проявляється як індивідуальне існування – екзистенція в мінливому потоці соціального та культурно-історичного життя, особистісно-суб'єктивне здійснення людиною нового способу життя в поєднанні простору і часу (хронотопі – нерозривна єдність усіх аспектів простору і часу) індивідуальних і соціокультурних обставин життя завдяки перебігу подій і ситуацій, що відображають різкі зміни в житті.

Розглядаючи темпоральну структуру особистості, можна виділити динамічні форми та рівні психологічного й суб'єктивного часів людини.

У наукових доробках В. Панок, зазначає, що темпоральний складник індивідуальної картини світу формується багато в чому на основі особистого часового досвіду. Час індивідуума є особистим надбанням, асоціюється він із різного роду переживаннями реального сьогодення, з багажем пам'яті, а також пов'язаний із очікуваннями майбутнього [22].

Темпоральність особистості є багатоаспектним чинником розвитку. Проводячи теоретичне аналізування, ми визначили складники загального поняття темпоральності особистості, до якого входять особливості сприйняття часу людиною (почуття часу); переважаюча часова орієнтація (часова компетентність); особливості суб'єктивного переживання часу (емоційний компонент). До темпоральних характеристик особистості належать такі характеристики: до власної особистості (розвиток яких пов'язаний із розвитком самосвідомості як головного утворення досліджуваного віку: самоорганізація, саморефлексія, самоконтроль, саморегуляція, часові децентрації тощо.); темпоральні характеристики особистості щодо значущих інших (пунктуальність, дисциплінованість, відповідальність, часова компетентність тощо) [11; 14; 28]; темпоральні

характеристики особистості щодо актуальної діяльності (особистісна організація часу, планування, почуття часу, контроль діяльності, прогнозування).

Отже, можемо говорити про те, що темпоральність – це психічна властивість особистості, що визначає усвідомлене ставлення людини до часу, здатність моделювання когнітивного, емоційно-вольового та поведінкового складників і має регулятивний характер.

Постановка завдання. Метою теоретичного аналізу й емпіричного дослідження порушеної теми є встановлення особливостей взаємозв'язку часових децентрацій із захисними механізмами особистості майбутніх менеджерів підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окрему увагу в дослідженні ми приділили складникам темпоральності, таким як часові децентрації, що є орієнтиром часової направленості, часовим центром особистості.

Часові децентрації, обґрунтовують Є. Головаха, О. Кронік [7, с. 77], – це здатність поглянути на своє життя з будь-якої часової позиції, з будь-якого хронологічного моменту свого життя, часом навіть із погляду моменту, що виходить за межі власного життя, перспективне бачення подій. Така децентрація передбачає можливість відділення індивідуального часового центру від моменту хронологічного теперішнього й перенесення цього центру в будь-який інший момент хронологічного минулого або майбутнього. Часові децентрації, зауважують учені, мають такі психолінгвістичні маркери, як «цього я й чекав» або «буде про що згадувати». У першому випадку особистий часовий центр зміщений у хронологічне минуле, унаслідок чого поточна подія може переживатися як майбутнє («чекав»); у другому випадку часовий центр зміщений у хронологічне майбутнє, подія може переживатися вже минулим («згадати»). Мабуть, найбільш яскравим прикладом часової децентрації є уявне перенесення часового центру в момент, який передуватиме біологічній смерті і, як результат такого перенесення, передбаченню інтегральної оцінки всього свого життєвого шляху з погляду цього останнього моменту життя [8].

Шляхом акцентування на певний модус часу особистість має змогу реорганізувати (переосмислювати, передивлятися) свої цілі, мотиви й актуальні потреби для досягнення своєї мети, свого розвитку та внутрішньої гармонії особистості. У контексті порушеної теми аналізуємо наявність чи відсутність зв'язку між часовою направленістю особистості й захисними механізмами.

Термін «захисний механізм» уживається для позначення будь-якої поведінки, що усуває психологічний дискомфорт. Уперше цей термін уведений у наукову психологію З. Фрейдом

[10, с. 3]. Прагнучи позбутися неприємних емоційних станів людина виробляє в себе психологічні захисні механізми; психологічний захист «захищає» сферу свідомості від негативних, травмувальних особистість переживань.

Механізми психологічного захисту – переважно несвідомий спосіб зберегти рівень самооцінки (психологічно захистити своє «Я», а також індивідуальність). Захисні механізми – це система процесів і механізмів, спрямованих на збереження одного разу вже досягнутого (або на відновлення втраченого) позитивного стану суб'єкта [13].

Для перевірки наявності зв'язку між основними досліджуваними конструктами нами проведено емпіричне дослідження. Якісну вибірку дослідження становлять студенти четвертого курсу Херсонського національного технічного університету спеціальності «Менеджмент підприємницької діяльності» віком від 19 до 21 років. Загальна кількість досліджуваних становила 33 особи. Для досягнення поставленої мети використані такі психодіагностичні методики:

1. Методика вивчення часової перспективи Ф. Зімбардо [11] спрямована на діагностику системи ставлення особистості до часу, а через це на оцінювання ставлення особистості до навколишньої дійсності загалом, а також до самого себе, свого досвіду та майбутніх перспектив.

2. Методика сприйняття часу Є. Головахи та О. Кроніка [7] спрямована на дослідження часової направленості особистості на переживання майбутнього, минулого, теперішнього.

3. Опитувальник життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Расказової [12]. Опитувальник дає змогу визначити стислу характеристику особистості, що проявляється як форма активізації потенціалу подолання, здатність долати перешкоди, не відмовляючись від своєї мети.

4. Для діагностики індивідуальних профілів саморегуляції ми використовували варіант опитувальника **В. Моросанової «Стильові особливості саморегуляції поведінки – ССП-98»** [19]. Методика дає можливість виявляти структуру індивідуальних особливостей саморегуляції на основі шести показників, відповідних шкалам опитувальника, що в сукупності характеризують індивідуальний профіль саморегуляції.

Наступний тест, який ми запропонували досліджуваним, – **опитувальник на визначення механізмів захисту** [12]. Тест на виявлення захисних механізмів (LSI) Р. Плутчика створений у співробітництві з Г. Келлерманом і Х. Конте в 1979 році. Цей опитувальник є логічним продовженням оригінальної теорії, розробленої Р. Плутчиком, яка розглядає

захисні механізми в контексті еволюційної структури та вважає їх похідними від емоцій. Опитувальник складається з 92 тверджень і 8 шкал. Це витіснення, регресія, заміщення, заперечення, проєкція, компенсація, реактивне утворення, раціоналізація.

З метою вивчення часової направленості осіб юнацького віку проведено емпіричне дослідження за допомогою методики «Часові децентрації» Є. Головахи й О. Кроніка. Аналізуючи отримані результати, ми встановили, що більшість досліджуваних осіб (67%) мають часову направленість на майбутнє, ще 33% – на теперішнє, не виявлено жодного досліджуваного з часовою орієнтацією на минуле (див. рис. 1). Узагалі часові орієнтації формують певний тип ставлення до життя. Як ми бачимо з отриманих результатів, для більшості студентів четвертого курсу властива часова направленість на майбутнє. Децентрації в майбутнє співвідносяться з випереджальним відображенням. Передбачення, передчуття й інші характеристики інтуїтивного типу дають змогу створити образ майбутнього. Також орієнтація на майбутнє сприяє адаптації за рахунок передбачення подій. Отже, для осіб юнацького віку більш властиво інтегрувати самоорганізацію з організацією життя на основі майбутнього перспективного бачення. Майбутнє становить для них основну цінність, є цікавим, корисним, значущим.

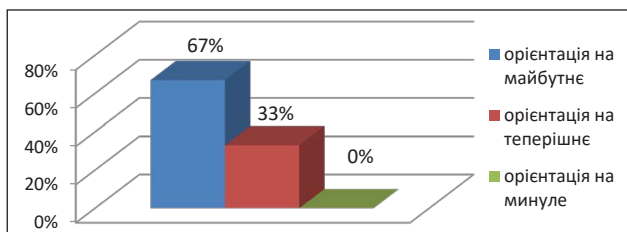

Рис. 1. Розподіл результатів досліджуваних студентів за часовою орієнтацією

Для осіб, які мають часову направленість на теперішнє, характерно сприйняття життя як потоку явищ. Осмислення часового контексту життя й інтеграція самоорганізації з організацією життя відбуваються на основі теперішнього за наскрізного бачення минулого та майбутнього. Основну цінність становить теперішнє.

Також варто зазначити, що для досліджуваних студентів 4-го курсу не властива часова направленість на минуле. Тобто дня них не властиво інтегрувати самоорганізацію з організацією життя на основі минулого пережитого життєвого досвіду.

Орієнтованість осіб юнацького віку в основному на майбутнє й теперішнє та відсутність орієнтації на минуле зумовлено їхніми віковими особливостями. Саме в підлітковому

й ранньому юнацькому віці часова трансспектива характеризується неузгодженістю, є недостатньо протяжною. Найбільш значущим у структурі часової направленості спочатку є орієнтація на теперішнє (у підлітковому віці). Сьогодні щодо життєвого шляху особистості являє собою певний стан, «момент стійкості», період, відмежований від минулого й майбутнього. До кінця періоду ранньої юності теперішня часова направленість змінюється високим рівнем представленості у свідомості думок про своє майбутнє. Саме спрямованість у майбутнє є специфікою юнацького віку, як зазначають Л. Божович, І. Дубровіна, І. Кон. Переважання часової направленості на майбутнє в студентів четвертого курсу зумовлено актуальними питаннями їхнього подальшого майбутнього, перспективою завершення навчання, підготовки до початку їхньої професійної діяльності, професійного становлення. А теперішня направленість студентами сприймається як період навчання в університеті, підготовку до важливих для них питань – здачі сесії, екзаменів, підготовки до захисту дипломної роботи.

За результати методики «Часові децентрації» Є. Головахи й О. Кроніка наша емпірична вибірка розподілена на дві групи досліджуваних за особистісним класом часової орієнтації: особистості, що мають часову направленість на майбутнє; особистості, що орієнтовані на теперішнє. Чисельність вибірок, відповідно, становить 22 та 11 осіб. Далі ми аналізувати особливості використання механізмів психологічного захисту в групах осіб юнацького віку з різними класами часової орієнтації за допомогою створення профілів середньостатистичних значень. Отримані результати зображено на рис. 2. Профіль демонструє, що домінуючим механізмом психологічного захисту, що має найбільше середнє значення (відповідно, 8,84 та 8,82) в обох групах досліджуваних як із майбутньою, так і з теперішньою часовою направленістю, є регресія. Отже, студенти четвертого курсу незалежно від часової направленості на майбутнє чи теперішнє частіше за все використовують такі механізми захисту, як регресія. Тобто їм властиво повернення до більш ранньої стадії розвитку, до більш примітивних форм поведінки, мислення, до попередніх способів психічного функціонування. Механізм регресії запускається, коли «Его» не в змозі прийняти реальність такою, якою вона є. Досліджуваних, у яких розвинутий механізм захисту «регресія», можна охарактеризувати як інфантильних і невротичних особистостей. На нашу думку, це може бути пов'язано з наявністю високого рівня тривоги, що викликана об'єктними зв'язками, чим вища тривога, тим більш примітивна й елементарна буде захисна діяльність, яку використовує

юнацьке Его. Також це може бути пов'язано з переживанням тривоги через події соціального характеру.

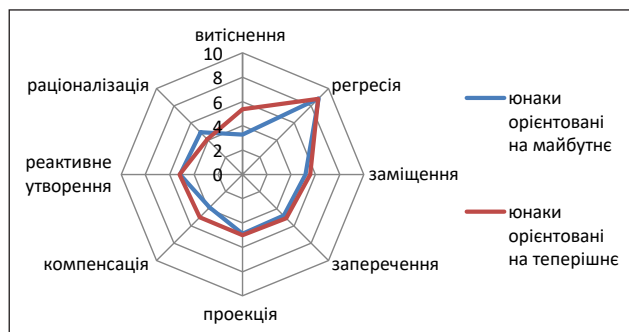

Рис. 2. Профіль вираженості показників механізмів психологічного захисту в групах юнаків із різною часовою орієнтацією

На другому місці в обох групах знаходиться «Заміщення» (відповідно, середнє значення в групі студентів з орієнтацією на майбутнє – 5,19 та з орієнтацією на теперішнє – 5,59). Отже, для осіб юнацького віку властиво переадресування драйву, емоцій, поведінки з первісного об'єкта на інший, тому що первинна спрямованість чомусь приховується. Первісний об'єкт є меншою загрозою або є більш доступний, ніж той, що викликає негативні емоції. Використовуючи цей механізм захисту, ми можемо припустити, що досліджуваним властиві такі особистісні риси, як імпульсивність, роздратованість, вимогливість до оточуючих, грубість, запальність.

Далі за частотою використання на третьому місці в юнаків із часовою орієнтацією на майбутнє знаходиться такий механізм психологічного захисту, як реактивне утворення. Отже, ми можемо стверджувати, що для них властива схильність замінювати неприйнятні тенденції на прямо протилежні. Вони примушують себе переживати почуття, що є протилежними до справжніх. Тобто цей механізм діагностує сферу мотивації, визначаючи зміну потреб. Перетворює неможливі для реалізації імпульси в такі, що набирають форми потреб протилежного знаку. Розвиток реактивного утворення пов'язаний із засвоєнням людиною «вищих соціальних цінностей». Збільшення частоти використання цього механізму захисту може бути пов'язано зі збільшенням рівня соціалізації юнаків, які підпорядковують свою поведінку частково суспільним вимогам.

А ось для студентів з орієнтацією на теперішнє властивий такий механізм захисту, як витіснення. Тобто для них характерне мотивоване забування чи ігнорування. Якщо внутрішній стан чи зовнішні обставини не приємні чи здатні призвести студентів із цієї категорії часової направленості до збентеження або внутрішнього конфлікту, можливе «відправ-

лення» їх до несвідомого. Це поширюється на весь їхній досвід, на афекти, пов'язані з досвідом, на фантазії та бажання, які асоціюються з досвідом.

Й на останньому місці серед використовуваних механізмів психологічного захисту в студентів з орієнтацією на майбутнє витіснення (середній бал становить 3,3), а в студентів з орієнтацією на теперішнє – раціоналізація (4,09). Отже, для осіб юнацького віку з орієнтацією на майбутнє майже не властиво мотивоване забування чи ігнорування, а особи з орієнтацією на теперішнє не схильні намагатися знайти розумне пояснення зробленим вчинкам чи намірам з метою отримати для себе прощення, виправдання.

Отже, аналізуючи отримані результати за опитувальником на визначення механізмів психологічного захисту Р. Плутчика, Г. Келлермана та Х. Конте, ми встановили, що незалежно від часової направленості в осіб юнацького віку домінуючими механізмами психологічного захисту є регресія та витіснення. На третьому місці в студентів із орієнтацією на майбутнє знаходиться механізм захисту – реактивне утворення, а в студентів з орієнтацією на теперішнє – витіснення. Найменш використовуваними та майже не властивими механізмами в осіб із часовою направленістю на майбутнє є витіснення, у осіб із направленістю на теперішнє – раціоналізація.

З метою оцінити достовірність відмінностей і виявити статистичні розбіжності вибірок з різною часовою орієнтацією за рівнем використання механізмів психологічного захисту нами використано t-критерій Стьюдента для незалежних вимірів. Установлено достовірність розбіжностей між юнаками з часовою орієнтацією на майбутнє та юнаками з орієнтацією на теперішнє в рівні прояву витіснення ($t_{емп}=2,4 > t_{кр}= 2,04$, при $p \leq 0,05$) та компенсації ($t_{емп}=2,1 > t_{кр}= 2,04$, при $p \leq 0,05$). Отже, для осіб з орієнтацією на теперішнє більш властиво використання таких механізмів захисту, як витіснення та компенсація, для них більш характерно видалення зі свідомості думок і почуттів, що заподіюють страждання, і спроби виправити чи якось заповнити власну реальну чи уявну фізичну чи психічну неповноцінність.

Далі ми аналізували й інтерпретували отримані результати досліджуваних студентів за опитувальником В. Моросанової «Стильові особливості саморегуляції поведінки – ССП-98» (отримані результати зображено на рис. 3), нами встановлено, що для осіб юнацького віку незалежно від їхньої часової орієнтації характерний середній низький рівень саморегуляції (для досліджуваних з орієнтацією на майбутнє середній бал – 28,82, а для досліджуваних орієнтованих на теперішнє – 28,09), середній рівень планування

(відповідно, 5,68 і 5,55), моделювання (відповідно, 5,36 і 5,45), оцінювання результатів (5,64 та 5,45), гнучкість (5,9 і 5,36), самостійність (середній бал, відповідно, 5,19 і 5,73).

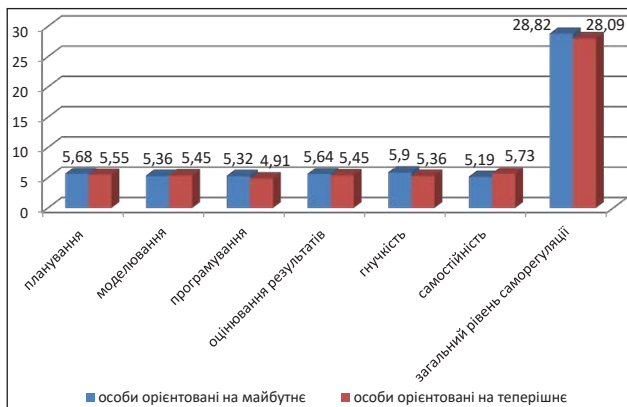

Рис. 3. Розподіл результатів досліджуваних із різною часовою направленістю за опитувальником В. Моросанової

Отже, для осіб юнацького віку незалежно від часової направленості властивий ситуаційний прояв самостійності, гнучкості поведінки, реакції на зміну умов, залежно від рівня напруженості й стресовості цієї умови можуть ситуаційно проявляти саморегуляцію, керувати власною поведінкою, а в інших ситуаціях під час планування та програмування власної поведінки зазнають значних труднощів. Також вони схильні ситуаційно помічати свої помилки, мають недостатньо сформовані суб'єктивні критерії успішності, ситуаційно проявляють гнучкість в адаптуванні до нових умов. Мають ситуаційну здатність перебудовувати, уносити корекцію в систему саморегуляції при зміні зовнішніх і внутрішніх умов. Більш властиво ситуативна схильність до планування поставленої мети залежно від поставленої цілі та їхнього рівня зацікавленості. Мають достатній рівень сформованості процесів моделювання, ситуаційно здатні оцінювати внутрішні умови й зовнішні обставини для ефективного досягання мети, однак не завжди можуть їх адекватно усвідомлювати. Більш властивий достатній рівень розвиненості регулятивної автономності, схильні ситуаційно контролювати виконання поставленої мети, аналізувати свої результати діяльності. Однак ситуаційно можуть проявляти й залежність від оцінювання оточуючих і потребувати допомоги з боку.

Однак варто зазначити, що нами встановлено, що для осіб із направленістю на майбутнє характерний середній рівень за шкалою «планування» (5,68), а для осіб, орієнтованих на теперішнє, – низький (середній бал становить 4,91). Тобто ми можемо стверджувати, що в студентів, орієнтованих на теперішнє, потреба в плануванні розвинена слабо, цілі

схильні до частого зміни, поставлена мета рідко буває досягнута, планування мало реалістично. Вони вважають за краще не замислюватися над своїм майбутнім, цілі висувають ситуаційно й зазвичай несамостійно, ніж студенти, орієнтовані на майбутнє.

З метою вивчення рівня життєстійкості студентів 4-го курсу та його компонентів проведено емпіричне дослідження за допомогою тесту «Життєстійкість» С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва, О. Рассказової (див. рис. 4). Аналізуючи отримані результати, ми встановили, що незалежно від часової орієнтації особам юнацького віку властиво середній рівень за шкалами «залученість» (для досліджуваних з орієнтацією на майбутнє середній бал – 35,82, а для досліджуваних, орієнтованих на теперішнє, – 36,36), «контроль» (відповідно, 26,77 і 24,73), «життєстійкість» (відповідно, 85,36 і 85,64) та високий рівень за показником «прийняття ризику» (22,77 і 24,55).

Отже, для студентів 4-го курсу з часовою орієнтацією як на майбутнє, так і на теперішнє більш властивий ситуаційний прояв упевненості в тому, що навіть у неприємних і важких ситуаціях, стосунках краще залишатися залученим: бути в курсі подій, у контакт з навколишніми людьми, присвячувати максимум своїх зусиль, часу, уваги тому, що відбувається, брати участь у тому, що відбувається. Також властива ситуаційна схильність прояву контролю за обставинами, організовувати пошук шляхів впливу на результати стресогенних змін, на противагу впадання в стан безпорадності й пасивності. Ситуаційно схильні справлятися зі стресами, проявляти психологічну живучість, гнучкість поведінки в подоланні стресів і проявляти мотивацію подолання стресогенних життєвих ситуацій. Однак при цьому для них характерно розглядати життя як спосіб отримання досвіду, вони готові діяти в умовах, коли відсутні стовідсоткові гарантії успіху, на свій страх і ризик.

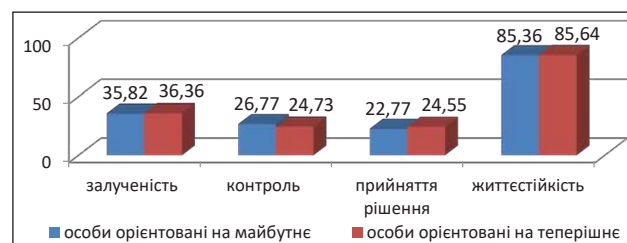

Рис. 4. Розподіл результатів досліджуваних за методикою «Життєстійкість»

За допомогою методики вивчення часової перспективи Ф. Зімбардо з метою діагностики переважання в досліджуваних певної часової орієнтації, нами встановлено, що в студентів, які орієнтовані на майбутнє, переважає (мають високі результати за цими показниками) орі-

ентація на минуле позитивне (середній бал становить 3,9) і на майбутнє (3,95), а в студентів з орієнтацією на теперішнє переважає часова направленість на позитивне минуле (3,59). Отже, незалежно від часової направленості студенти четвертого курсу мають позитивне тепле сентиментальне ставлення до власного минулого, що сприяє здоровому радісному ставленню до життя. Студенти з орієнтацією на майбутнє за допомогою цієї методики підтвердили свою мотивацію на досягнення майбутніх результатів, можуть відчувати суб'єктивну нестачу часу, проте готові принести в жертву сьгоднішнє задоволення заради успіху в майбутньому.

Також нами проведено аналіз отриманих результатів за допомогою коефіцієнта рангової кореляції r -Спірмена. Установлено взаємозв'язок часової децентрації з такими механізмами психологічного захисту, як витіснення ($r_s = -0,392$ при $p < 0,05$), компенсація ($r_s = -0,349$ при $p < 0,05$), та орієнтацією на позитивне минуле ($r_s = 0,345$ при $p < 0,05$). Отриманий кореляційний зв'язок свідчить про те, що чим більше студенти четвертого курсу орієнтовані на майбутнє, тим рідше вони використовують такі механізми захисту, як витіснення й компенсація, тим вищий ступінь сприйняття власного минулого мають, при якому будь-який досвід є досвідом, що сприяє розвиткові та сьгоднішньому станові. Чим більше студенти орієнтовані на теперішнє, тим більше вони схильні до мотивованого забування чи ігнорування, витіснення, робити інтенсивні спроби виправляти чи якось заповнювати власну реальну або уявну фізичну чи психічну неповноцінність, а також неприйняття власного минулого, що викликає біль, розчарування, відразу.

Отже, у ході проведеного емпіричного дослідження встановлено, що для студентів, орієнтованих на майбутнє, більш властиво мати орієнтацію на позитивне минуле, сприймати його як отримання досвіду, що сприяє їхньому розвиткові, уникнення таких механізмів захисту, як витіснення та компенсація, і ситуаційно продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей. Студенти з часовою орієнтацією на теперішнє мають слабо розвинену потребу в плануванні, цілі схильні до частоті зміни, більше схильні до використання таких механізмів захисту, як витіснення та компенсація, а також до неприйняття власного минулого, більш негативне ставлення до нього.

У контексті порушеної теми ми визначили, що саморегуляція не залежить від часової направленості особистості й захисних механізмів, проте дослідження саморегуляції та основних її ланок дало змогу встановити, що саморегуляція в досліджуваних розвинута

на низькому й середньому рівнях, тому розроблення програми підвищення саморегуляції досліджуваних із низькими показниками, установлених у констатувальному дослідженні, буде перспективою подальших розвідок.

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичне та емпіричне дослідження дало нам змогу резюмувати таке:

1. Час як міра людського існування стає тією призмою, крізь яку особистість бачить світ зацікавлено, передбачаючи в ньому свої плани, інтереси, цінності, певні цілі тощо. Різні складники психологічного часу особистості, такі як часова орієнтація, часова перспектива, переживання часу тощо, допомогли виокремити поняття темпоральності як охоплення всіх різновидів значення часу. У широкому розумінні розглядаються певні якості особистості, які можуть змінюватись з часом у процесі розвитку.

2. Проаналізувавши наукову літературу з проблеми дослідження, ми визначили детермінанти часової децентрації в розрізі захисних механізмів. У процесі становлення особистості під час засвоєння знань, умінь і навичок особистість використовує захисні механізми, які визначають дії особистості залежно від зміщення часового центру, котрий визначає часову направленість особистості. В осіб юнацького віку діагностовано лише дві часові направленості на майбутнє й теперішнє. Це феномен, зумовлений віковими особливостями емпіричної вибірки. Саме в юнацькому віці часова транспектива є більш дискретною, а не континуальною. Щоб час став континуальним, необхідно «почекати», не поспішати з реалізацією тих цілей, упевненість у здійсненні яких ще не дозріла. Саме формування й усвідомлення віддалених у минуле та майбутнє актуальних міжподієвих зв'язків, зазначають учені у галузі, є дієвим механізмом, що компенсує дискретність часу життя як фізичного часу й народжує почуття спадкоємності, без якого втрачається необхідна емоційна основа сенсу індивідуального існування.

3. Найбільш значущою в структурі часової направленості спочатку є орієнтація на теперішнє. До кінця періоду ранньої юності теперішня часова направленість змінюється високим рівнем представленості у свідомості думок про своє майбутнє. Також установлено, що особи юнацького віку, які орієнтовані на майбутнє, мають орієнтацію на позитивне минуле, сприймають його як отримання досвіду, що сприяє їхньому розвиткові, намагаються уникати таких механізмів психологічного захисту, як витіснення та компенсація, схильні ситуаційно продумувати способи своїх дій і поведінки для досягнення намічених цілей. Студенти з часовою орієнтацією на теперішнє мають слабо розвинену потребу в плану-

ванні цілі, схильні до частої зміни, домінують такі механізми захисту, як витіснення та компенсація, а також схильні не приймати власного минулого, більш негативно ставитися до нього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабатіна С.І. Факторна структура регулятивно-темпоральних характеристик особистості. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2013. Том. 11. Вип. 8. С. 65–73.
2. Головаха Е.И., А.А. Кроник. Психологическое время личности. Москва : Смысл, 2008. 130 с.
3. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Киев : Наукова думка, 1988. 143 с.
4. Защитные механизмы личности: методические рекомендации / сост. проф. В.В. Деларю. Волгоград : ВолгГАСА, 2004. 48 с.
5. Зимбардо Ф., Бойд Дж. Парадокс времени. Новая психология времени, которая улучшит вашу жизнь. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 352 с.
6. Истратова О.Н., Эксакусто Т.В. Психодиагностика. Личностные и профессиональные качества. Ростов-на-Дону : Феникс, 2012. 495 с.
7. Котенева А. В. Психологическая защита с позиций христианской антропологии : автореф. дисс. ... докт. психол. наук : 19. 00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». Москва, 2010. 54 с.
8. Ковальов В.І. Темпоральна персонологія як новий напрям в дослідженні психології людини. *Час у дзеркалі науки* : матеріали виступів I Міжнар. наук. міждисциплінарна конф. (19 березня 2011 року). Київ : ЦУЛ, 2011. С. 109–112.
9. Ковальова М.В. Взаємозв'язок часових децентрацій з психологічними захисними механізмами. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : збірник наукових праць. Сєверодонецьк, 2015. № 3. С. 191–198.
10. Михальська Ю.А. Психологічний захист особистості: панорама теоретико-методологічних постулатів. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2014. Т. XIV. Ч. 6. С. 281–289.
11. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура и функции в произвольной активности человека. Москва : Наука, 2001. 192 с.
12. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2006. 280 с.
13. Плохих В.В. Психология временной регуляции деятельности человека : монография. Донецк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 412 с.
14. Хомуленко Т.Б., Бабатіна С.І. Психологія темпоральності особистості: віковий аспект : монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2014. 236 с.